

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1259885

Cilt: 6 Sayı: 1 Mart 2023

ss. 72-94

Makalenin Geliş

Tarihi

28/02/2023

Makalenin

Kabul Tarihi

13/03/2023

Yayın Tarihi

28/03/2023

KÂNÎ'Yİ KENDİ MEKTUBU VE ŞERHİ İLE ANLAMAK: "OCAK BÂZERGÂNINA YAZDUKLARI MEKTÛB-I LETÂ'İF- ÜSLÛB"

Gökhan ALP*

ÖZET

Çok sayıda metin örneğini muhtevi *Münşe'ât-ı Kânî*, inşa sahasında alışılmış örnekler dışında pek çok hususiyeti ile müstesna bir ismin ifadesine dönüşmüştür. Nevi şahsına münhasır bu ismin ifade ve üslubundaki "pür-tumturak" ve "hoş-edâ", hezel ve mizah ile pek de aşina olmadığımız bir sanat telakkisi doğurmuştur. Doğal bir eda ile kaleme aldığı inşa metinlerini son derece ince bir anlayış ile ören Kânî'nin estetik nesir içerisinde tutarlı ve bütünlüklü bir biçimde ortaya koyduğu söz varlığı, kimi zaman nükteli zarif bir ton ile belirirken kimi zaman hiciv ve mizah ile sivrilmiştir. Kânî'nin kendi kaleminden şerh edilen "Ocak Bâzergânına" yazılan mektup farklı özellikleri haiz onlarca metin suretinden sadece biridir. Bizzat müellifin kendi görüş ve değerlendirmeleri ile okuyucuyu sevk ve idaresi, söz konusu metinde alışılmış kalıplar dışında bir sanat anlayışını ortaya koymuştur. Bu manada hiciv ve mizahın fikir ve mana ciheti ile ustalıkla kaleme alındığı mevcut mektup ve şerhi, eleştiri anlayışının farklı amaç ve yöntemler ile tahriri noktasında çalışmamızın muhteviyatını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ebûbekir Kânî, İnşa, Mektup, Hezel, Letaif, Şerh.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., alpgokhann@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0237-8352.

UNDERSTANDING KANI WITH HIS OWN LETTER AND COMMENTARY: "GREAT STYLE LETTERS WRITTEN FOR OCAK BAZERGANI"

ABSTRACT

Munsha'at-i Kani, which contains many text examples, has become the expression of an exceptional name with many features other than the usual examples in the field of construction. The "pure-talking," "good-naturedness," and humor in the expression and style of this unique name gave birth to a notion of art that we are not very familiar with. The vocabulary that this name, which weaves the construction texts he wrote with a natural tone with a fine understanding of aesthetic prose consistently and integrally, sometimes appears with a witty elegant tone, and sometimes is distinguished by satire and humor. The letter written to the "Ocak Bazergan," annotated by Kani's own pen, is only one of the dozens of copies of letters with different characteristics. The author's own views and evaluations and the direction and management of the reader have revealed an understanding of art outside the usual patterns. In this sense, the present letter and commentary, in which satire and humor are expertly written in terms of idea and meaning, formed the content of our work at the point of writing the understanding of criticism with different aims and methods.

Keywords: Abu Bakr Kani, Construction, Letter, Satire, Great Style, Commentary.

GİRİŞ

İslâmî kültür dairesinde "dil mucizesi" olarak görülen *Kur'ân-ı Kerîm*'in anlaşılma ve idrak edilme çabası "tefsir" faaliyetleriyle sadır olmuştur. Hz. Muhammed tarafından *Kur'ân*'ın mana ve hükümlerine dair izahatlar, kelime ve kavramlarına ilişkin ortaya konulan yorumlamalar şerh geleneğine ait temel yapı taşlarını oluşturmuştur. Tâbi'n ve tebeu't-tâbi'n devrinde hadislerin tedvini ile belirgin bir hüviyet kazanan faaliyetlerin İslâmî ilmî disiplinlere - tefsir, fıkıh, kelam vb.- sirayeti ile yaygınlık kazanmaya başlaması, sonraki yüzyıllarda çok çeşitli bilim dallarının duhulü ile geniş bir dairede sudur etmiştir. Belagat, dil bilimi, tarih, biyografi, tasavvuf ve edebiyat gibi gittikçe sistemleşen ve birbirine kaynaklık eden her bir çalışma süregelen bir yazım faaliyeti doğurmuştur.

XIII. asra ait dinî içerikli şerhler ile ilk ürünlerini veren Türk edebiyatı XVI. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmış klasik bir hüviyet kazanmıştır. Şerhe dair ilk

ürünlerin esma'ül-hüsna, kırk hadis gibi hem dinî hem de edebî sahadaki örnekleri, *Mesnevî* ve Farsça divan şerhlerine dair faaliyetler ile ön plana çıkmıştır. Akabinde sözlük, gramer gibi eserler ile tıp, astronomi gibi çok farklı sahalarda süregelen şerhler büyük bir külliyyat oluşturmuştur. Müşterek İslâm kültürü ile tesis olunan faaliyetlerin İslâmî ve ilmî eserlerde Arapça, edebî eserlerde Farsça vücut bulması şerh faaliyetlerinin daha ziyade mevcut diller üzerine yoğunlaşması ile neticelenmiştir. Edebî sahada daha ziyade manzum eserler üzerine yapılan şerh faaliyetleri kimi zaman mensur ya da manzum-mensur eserler üzerine gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetlerin kaynak metinlerin yazılımını esas alan bir strateji dışında -mensur bir eserin manzum olarak şerhi- kaleme alınması da uygulamalara dair farklılıkları resmetmiştir.

Her biri ayrı bir incelemeye matuf düzinelerce eser -tefsir, tevil, tercüme, haşiye, hamîş, telhis, talik, talikat vb.- çok çeşitli terminoloji etrafında hâsıl olmuştur. Mısra ve beyitlerden cümlelere ya da müstakil bir eser şerhine kadar pek çok eserin varlığı genel olarak metni daha anlaşılır kılma çabası ile yer almıştır. Klasik şerh metodu olarak ifade bulan kelime, terkip ya da ibarelerin açıklanması metni genel bir plan ve kompozisyon içerisinde ele alan bir yaklaşım dışında gerçekleşmiştir. Bu çabanın birbirinden farklılıklar arz eden çok sayıda eserde ayrı şerh metotları içerdiği görülmüş, kendine özgü amaç ve yöntemler ile Kânî'nin inşa şerhi, dikkate değer bir numune olarak ön plana çıkmıştır.

1. EBÛBEKİR KÂNÎ ET-TOKADÎ¹ VE ŞERH METODUNA² DAİR HUSUSİYETLER

Edebiyatımızda müstesna bir yer edinen Ebûbekir Kânî, Ebüzziyâ Tevfik'in ifadesi ile: "Akvâm-ı fâzılada emsâli beşi, altıyı geçmeyen ve nev'leri şahıslarına münhasır olan üdebâdan ma'düddur. Ya'nî ciddiyâta hasr-ı ifade etmek iktidârını hâiz olduğu hâlde tabiatındaki hâssa-i mezâka maglûbiyetle takrîrinde hezel ve mizâhı i'tiyâd etmiş bir edîb-i bî-müdânîdir" (Öztürk, 2015: 43).

¹ On sekizinci asırda bir şair, münşi ve Osmanlı bürokrati olan Kânî'nin yaşam öyküsü ve sanatına dair en önemli kaynak hüviyetini haiz *Münşe'ât-ı Kânî*, birbirinden farklı ve dikkate değer bine yakın mektuptan oluşan büyük bir külliyyattır. Çok sayıda mürettip nüshasından hareketle tarafımızca hazırlanan bu külliyyat metin neşrine dair farklı yaklaşımlar ile yeni bir yöntem geliştirilerek tesis edilmiştir. Bu anlamda *Türkiye Yazma Eserler Kurumu* tarafından nihai kontrol aşamasında olan *Münşe'ât* yeni ve mukayeseli bilgiler ışığında basım sürecindedir.

² Konu hakkında ayrıntılar için bk: Saraç, 2006: II/121-32; Kılıç, 2008: 363-369; Mengi, 2000: 72-80; Yazar, 2011.

Kalemimi istediği gibi kullanan ve eserlerinde bir edip ruhu gösteren Kânî'nin eserlerinin mütalaası önemlidir. Bu anlamda "Ocak Bâzergânına Yazdukları Mektûb-1 Letâ'if-üslûb" başlıklı inşa sureti, önem arz eden suretlerden sadece biridir. Çeşitli anlam katmanları ile kavramların genişletildiği, farklı ve zengin söyleyişlerin söz konusu olduğu bu mektup, bizzat müellifin kendi kaleminden şerh edilmiştir.

Kaynak metnin hemen akabinde yer alan şerh metni tetkik edildiğinde alışılmış şerh örneklerinden farklı özellikleri haiz olduğu görülmüştür. Metot ve usul bakımından birbirinden bir hayli farklı şerhlerin yer aldığı bilinmektedir. Şerh nitelemesinin çerçevesini yorumlamak yerine³ mevcut metne bakıldığında edebiyatımızda sıklıkla karşılaşılan manzum şerh dışında mensur bir metin şerhi söz konusudur. Edebiyat dışı metinlerde -mantık, hukuk, hadis, akait, kelam, fıkıh, feraiz- daha ziyade gördüğümüz mensur şerh faaliyetleri bir inşa metni ile ortaya konmuştur.

Şerh edilen metnin diline bakıldığında İslâm kültür dairesinde vücut bulan Arapça ve Farsça ile kaleme alınan bir eserin tercüme ya da şerhi dışında kaynak metnin doğrudan Türkçe olması daha özel uygulamalar olarak görülmektedir. Kaynak metnin Türkçe olması pek çok şerh faaliyeti için söz konusu olduğu ifade edilebilir. Ancak muhteviyat temelinde bir tasnife sevk edecek böylesi bir yorumlamanın daha ziyade dinî-tasavvufî metinler için geçerli olduğu belirtilmelidir.

Kaleme alınan şerh metinleri muhtevasına göre yorumlandığında ise *Mesnevî*, *divan*, *manzum sözlük*, *kaside vb.* şiir şerhleri ayrıca *Zafernâme*, *Bostân*, *Gülistân*, *Pendnâme* şerhleri edebî ürünler olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte *ayet*, *siyer*, *dürer*, *besmele*, *kelime-i tevhid*, *esma'ü'l-hüsna*, *akait*, *kelam*, *fıkıh*, *feraiz* gibi dinî eser şerhleri; *şathiyeler*, *Usûli'l-Aşere* gibi tasavvuf sahasında şerh edilen örnekler; *mantık*, *belagat*, *aruz*, *hukuk vb.* alanlarda yapılan şerh faaliyetleri hayli geniş bir saha ile karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Kânî tarafından kaleme alınan şerh metni ise daha ziyade edebî bir gelenek içerisinde yorumlanacak özellikler arz etmektedir.

³ Konu ile ilgili Atabey Kılıç "Tercüme şeklindeki şerhlerden birkaç cümlelik izah içeren şerhlere ve nihâyet tek bir kelimeyi varaklar boyunca anlatan bir hayli kapsamlı şerhlere kadar, birbiriyle neredeyse hiç benzeşmeyen yüzlerce şerh eserini geleneksel şerh başlığı altında toplamak ne derece mümkün olabilir?" sorusunu yönelterek "Geleneksel şerhin ne olduğunun tam olarak anlaşılabilmesi için Osmanlı dönemine ait şerh metinlerinin ilmi usullerle bir an önce çıkarılması gerekmektedir." tespitinde bulunmuştur. Akabinde geleneksel ve modern şerh metoduna dair noktalara temas ederek bu konuda yapılan çalışmaların da ayrı değerlendirilmesine dair görüşler paylaşmıştır (Kılıç, 2008: 2-5).

Metoda dair bir tetkik ise takip edilen usulün mevcut metnin anlaşılmasına yönelik bir şerh metodunu muhtevi olduğunu göstermektedir. Ancak bu faaliyetin açıklama ya da örnekleme olarak görülebilecek geniş bir şerh çabası dışında olduğu açıktır. Bu yaklaşımda neyin nasıl anlaşılmasına dair görüşler söz konusudur.

Metnin şerh edilme sebebine dair hususiyetlere baktığımızda bu yönde müellif tarafından bir açıklama söz konusu değildir. Bu konuda *Keşfü’z-Zunûn*’da metin şerhine neden ihtiyaç duyulduğuna dair izahatlar çalışmamız açısından da ehemmiyet arz etmektedir. Buna göre:

- Yazarın düşünce ve ifadedeki üstün ve özel kabiliyeti dolayısıyla ince manaları maksada delalet eden veciz/öz ve yoğun bir şekilde dile getirmesi; ama okuyucunun yazarla bu konuda aynı seviyede olmaması,
- Zaten açık ve biliniyor olduğu düşüncesi veya bir başka ilim dalını ilgilendirdiği için bazı ön bilgilerin verilmemesi,
- Lafzın birden fazla anlama yorulacak tarzda mecazlı ve kinayeli bir üslupla yazılmış olması

bir metnin şerh edilmesinin temel nedenlerini oluşturmaktadır. Ayrıca bu konuda müellifin yanlılığı, bilgileri karıştırması, önemli noktaları ifade etmeyi unutmaması ya da tekrara düşmesi gibi kompozisyon hataları dile getirilen diğer sebeplerdir (Kâtib Çelebi’den naklen Saraç, 2006, II/123).

Kânî tarafından şerh edilen metnin mecazlı ve kinayeli bir üslupla yazılması söz konusudur. Dolayısıyla son maddede yer alan “Lafzın birden fazla anlama yorulacak tarzda mecazlı ve kinayeli bir üslupla yazılmış olması” şerhin asıl nedeni olarak yorumlanabilir. Yazarın düşünce ve ifadedeki üstün ve özel kabiliyeti de önem arz etmektedir. Bu anlamda Kânî’nin metni ince manaları maksada delalet eden veciz ifade hususiyetleri ile tahrir etmesi bu yönde şerhe dair bir diğer izahat olarak kabul edilebilir.

2. OCAK BÂZERGÂNINA YAZDUKLARI MEKTÛB-I LETÂ’İF-ÜSLÛB⁴ VE MEKTÛB-I MERKÛMUN ŞERHİ

⁴ *Münşe’ât-ı Kânî*’nin müellif nüshasının olmayışı sebebi ile mürettip/müstensihlerin tutumuna bağlı olarak çeşitli başlıklandırmalar ile yer alan mevcut mektup sureti “Ocak Bâzergânına Yazdukları Mektûb-ı Letâ’if-üslûbdur” başlığı ile çalışmamızda yer almıştır. Başlıkta her ne kadar “letâif-üslub” ifadesi kullanılsa da metnin içeriği hiciv-hezel türünün belirgin özelliklerini arz etmektedir. Kavramların işaret ettikleri manalar bakımından müşterek anlam dairesi içerisinde değerlendirilmesinin bu yönde bir tasarrufu doğurduğu ifade edilebilir. Ancak bu kavramlar arasında belirgin nüansların bulunduğu ve muhtevi olduğu anlam dairelerinin birbirinin müteradifi olarak doğru bir tanım ortaya koymayacağı ifade edilmelidir.

Kânî tarafından kaleme alınan bu mektup, edebiyatımızda farklı, özgün ve seçkin bir yere konumlandırılan bu ismin başta dil ve anlatım olmak üzere biçim ve içerik yönünden kendine has tutum ve uygulamalarını yansıtmaktadır. Şerh metni incelendiğinde nükteli ve iğneli dilin müsecca cümleler arasında zekâ parıltıları ile örülmüş anlam katmanları içerisinde yer aldığı görülmektedir. İnşa ve münşeât metinlerinde alışık olunan üslubun dışında yeni ve özgün bir hava ile tesis edilen metinde bu bağlamda ilk olarak mektubun orijinaline yer verilerek metin ile okuyucu baş başa bırakılmış ve metnin dil içi çevirisi yapılmıştır. Hemen akabinde metnin zahiri manalarının esas alınarak yorumlanmasına dair bir çaba söz konusudur. Eğer bir şerh metni verilmeseydi ya da metne sirayet edilmeseydi metne yönelik muhtemel yorumlamaların hangi minvalde gerçekleştirilebileceğine dair ortaya konan bu çaba, akabinde müellifin bizzat kendi izahatları dairesinde inşa edilmektedir.

Ragbetlü, sadâkatlü, kiyâsetlü, rutübetlü, fetânetlü, düst-ı râst-dil-i sâde-zamîrüm Hoca Avramaço cenâbına elvâh-ı sifr-i sâni-âsâ tahrîf ü tasnî'den 'ârî ve i'câz-ı Sâmirî-mânend şâ'ibe-i hîle-kârî vü degal-perdâziden berî selâm-ı düstâne ve kelâm-ı nâzûk-peyâm-ı râstâne iblâg u ihdâ ve hâvî-i fehâvî-i Tevrât u Zebûr ve remz-âşinâ-yı esrâr-ı tecellî-i Tûr olan hâtır-ı fâtır-ı vefâ-me'serleri revnak-ı gül-çeşn-i hüsn-i istiksâ kılınur.

Rağbetli, sadakatli, anlayışlı, rutubetli, akıllı, saf kalpli dostum Hoca Avramaço hazretlerine Tevrat'ın levhaları gibi tahrif olunmamış ve Samiri'nin mucizesi gibi hilekârlık şaibesinden beri/uzak olarak dostane selam ve nazik kelam ulaştırılır. Tevrat ve Zebur'un fehvalarını kapsayan ve Tur Dağı'nın tecelli sırlarını bilen vefalı gönülleri, gül bayramı gibi güzel olan hal hatır sormakla aydınlatılır.

Metne göre: “Elkâb” bölümünde yer alan “Ragbetlü, sadâkatlü, kiyâsetlü, rutübetlü, fetânetlü, düst-ı râst-dil-i sâde-zamîrüm” ifadeleriyle muhatap anlayışı, saflığı, temizliği, sadakati vb. yönleri bakımından övülüyor gibi görünmektedir. Bu sözlerin hemen ardından zahiren fitratına uygun davrandığı, değişmediği söylenen muhataba dostane selam gönderilmektedir. Akabinde muhatap bu defa Tevrat ve Zebur'un fehvalarını ve Tur Dağı'nın tecelli sırlarını bildiği yönünde nitelenerek vefalı hatırı sorulmaktadır. Verilen ifadeler doğrultusunda muhatapın hallerinin münasip ve uygun olarak görülmesi söz konusudur.

Şerhe göre: Bu bölümde kullanılan “rutübetli” kelimesiyle “yaş necis”e işaret edilmekte yani necasetten hâsıl olan ıslaklıktan -içki, idrar vs.- bahsedilmektedir. “Râst-dil” ise aslında kalbi temiz, iyi kalpli demektir; ama burada kastedilen anlam zıddıdır. Bu ibare “Onlar hiçbir millete râst-dil

olamazlar.” ifadesi ile izah edilmektedir. Kısa bir adamla dalga geçmek için altı kulaç denmesi gibi burada muhataba istihza/alay yoluyla “râst-dil” denilmektedir. “Sâde-zamîr” tabirinde ise hile bilmeyen, saf kalpli insanlardan ziyade eşek, hiçbir şey bilmeyen bön ve ahmak ifade edilmektedir. “Elvâh”, levhin çoğuludur ve “sifr”, kitap demektir. Bunların “sânî” ile sıfatlanması ise Tevrat’ın ikinci defada nazil olması sebebiyledir. “Elvâh” kelimesinin tamlamayla anlam ilgisi ise Tevrat’ın levhalar şeklinde nazil olmasından kaynaklanmaktadır. “Tahrîf u tasnî’den ‘ârî” demekle Tevrat’ı bozarak keyiflerince yazmaları, kendi batıl zanlarına/inançlarına göre mana vermelerine işaret etmektedir. “İ’câz-ı Sâmirî-mânend” ifadesiyle Samiri adlı şahsın hile ile yaptığı buzağı suretini Cebrâil (a.s.)’in ⁵ atı ayağı altından aldığı toprakla dirilttiği iddiasına ve akılsız olarak nitelediği Yahudilerin buna tapmasına telmih söz konusudur. “Fehâvî-i Tevrât u Zebûr” ibaresi ile tahrif olan Tevrat ve Zebur’a işaret edilmekte ve bundan hareketle muhatabın da yanlış hâl ve hareket içerisinde olduğu belirtilmektedir. “Tecellî-i Tûr” ibaresiyle de Hz. Mûsâ’nın Tur Dağı’nda vuku bulan ⁶ «أَنْشَتْ نَارًا» kıssasına ve Allah ile konuşmasına işaret edilmektedir. “Gül-çeşn” ile Yahudiler tarafından kutlanan gül bayramı ifade edilmektedir.

Hemîşe erfa’-ı şe‘â’ir-i ‘İbriyye ve revnak-efrûz-ı mehâsin-i millet-i Müseviyye olan kâkül-i ser-zîr ve duvâl-i begal-gîrleri şâhideyn-i ‘adleyn-i nisbet ü millet ve mescûd-ı cibâh-ı emsâl ü eşbâhları olan ser-i gâv-sâle-i bedî’ü’l-hilkat ‘ale’d-devâm ârâyiş-i nihân-hâne-i havrâ-yı emniyyet olup nüzûl-i menn ü selvây-ı ferhat u tesliyetle kudemâ-i Tuveysiyyü’l-akdâmlarına mahsûs olan ‘umûm-ı belvâdan masûn ve mâye-i ‘irfândan bî-hamîr ü fetîl olup hâne-i nâyîn-idrâkleri hâşâk-i nâ-pâk ما اخذت فلا أعطى وما

⁵ İslâm Ansiklopedisi’nde “Samiri” maddesinde buzağının konuşması hakkında Cebrâil (a.s.)’in ayağının altından alınan topraktan bahsedilmemektedir. Maddede yer verilen “Ben onların görmediklerini gördüm, bu yüzden elçinin (Mûsâ) öğretilerinden bir tutam alıp fırlattım. Nefsim beni böyle yapmaya sevketti (Tâhâ 20/96).” meali ile ayette elçi diye bahsedilenin Hz. Mûsâ olduğu belirtilmektedir (Salihoğlu, 2009: XXXVI/78-79). Ancak farklı müfessirlere göre elçi olarak kabul edilen Hz. Cebrâil’dir. Bu noktada İbn Kesir’in *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Azîm* adlı eserinin Türkçeye tercümesi olan *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*’nde belirtilen husus şu şekilde izah edilmektedir: “...O da: ‘Onların görmedikleri bir şey gördüm. (Firavun’u helâk etmek üzere geldiğinde Cibril’i gördüm.) Ve elçinin (kısrağının) bastığı yerden bir avuç avuçladım.’ dedi. Birçok müfessirin ya da müfessirlerin ekserisinin yanında meşhûr olan açıklama budur. İbn Ebu Hâtîm’in Muhammed İbn Ammâr İbn Hâris kanalıyla Hz. Ali (r.a.)’den rivayetine göre o, şöyle demiştir: Cibril (a.s.) inip de Hz. Mûsâ’yı göğe yükselttiğinde insanların arasından Sâmiri onu (Cibril’i) görmüş ve kısrağının bastığı yerden bir avuç toprak avuçlamış...” (Karlığa & Çetiner, 1990: X/5265-5267). Metinde yer alan ifadelere göre Kânî de elçi lafzı ile Cebrail (a.s.)’i belirtmekte ve müfessirler ile aynı görüşü paylaşmaktadır.

⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Neml Sûresi, 27/7; Tâhâ Sûresi, 20/10 “Bir ateş gördüm.” Kıssanın ayrıntısı için bk. Tâhâ Sûresi, 9-98 ve Neml Sûresi, 7-14.

⁷ رأيت فلا اعرف 'den gayrı kabûl-i fers̄ ü bisât itmeyen pûşide-serler ve sımâh-ı sâmi'aları memerr-i peyk-i sürûr olarak nümüne-i sandûka-i kazâ vü belâ olan pûç-magz u bed-güherlerün tahrîs ü igrâlarıyla gûş-ı endâle âvize-i gevher-i ma'ârif ve ilmâm-ı yüz-meşrebân-ı zamâne ile süzendân-ı merdüm-âzârı zamâ'ir-i eşrâra işrâb-ı âb-rîze-i letâ'if eylemek şemâtât ve yaykaralarından me'mûn olalar, âmîn.

Her zaman İbrani adetlerini yücelten ve Musevilerin güzelliklerini arttıran baş aşağı kâkülleri ve koltuk altındaki kayışları, milletin adil şahitleri olsun. Benzerlerinin/Yahudilerin secde ettiği yer olan güzel yaratılışlı buzağının başı, her zaman emniyetli havranın gizli hanesinin süsü olsun. Teselli helvası ve bildircin kuşunun nüzülüyle Tuveys kademli atalarına mahsus olan belaların hepsinden korunsun. İrfan mayasından mayalanmayıp kamıştan yapılmış idraklerinin hanesi, "Almadım vermem, görmedim bilmem." çöpünden başka yaygı ve döşeme kabul etmeyen başı örtülüler ve işiten kulakları sevinç habercisinin güzergâhı olarak [iyi niyetle davranarak] kaza ve bela sandığının numunesi olan boş kafalılardan ve mayası bozuk olanların kışkırtmasıyla soysuzların kulağına marifet cevherini asmak telaşından uzak olsun. Zamanın köpek meşrepli kimselerinin işaretiyle insanları inciten iğneliği kötü kimselerin gönlüne latife ibriğini içirmek/doldurmak şamatasından emniyette olsunlar, âmin.

Metne göre: Mektubun "ibtidâ" bölümü dâhilinde olan bu kısımda, muhataba dua edilmektedir. Bu dua merasimi muhatabın zülûfleri bahsiyle başlamakta ve "âmîn" lafzıyla sona ermektedir. İçerik olarak bakıldığında ise öncelikle muhatabın kimi özellikleri itibarıyla övgüye layık görüldüğü hissedilmektedir. Bununla birlikte onun türlü belalardan korunması temenni edilmektedir. Akabinde "Almadım vermem, görmedim bilmem." sözünü düstur edinen saman kafalılardan ve kaza, bela sandığından çıkan boş kafalı, mayası bozuk insanların ısrarlarına kanarak alçak kimselere marifet öğretmek telaşından uzak olması temenni edilmektedir. Son olarak zamanın köpek meşreplilerinin tahrikiyle fasit kimselerin gönlüne güzellik katmaya çalışmak kaygısından beri olması niyaz edilerek dua kısmına son verilmektedir.

Şerhe göre: "Erfa'-ı şî'âr-i 'İbriyye" ifadesinde Yahudilikle ilgili birkaç işaret vardır. "Erfa'", herkesten yukarı/yüce ve aşikâr olan demektir ki bununla zülûfleri kastedilir. "Kâkül-i ser-zîr", baş aşağı kâkül demektir. Bu ifade ile üstü kapalı bir şekilde beddua edilmektedir. Başı altına gitsin, boynu altında kalsın demek istenmektedir. "Duvâl-i begal-gîr", koltuk altında olan kayışlarıdır. Yahudilerin adetlerinden biri de budur. "Mescûd-ı cibâh-ı emsâl"

⁷ "Almadım vermem, görmedim bilmem."

yani buzağı başı kastedilmiştir ki zaten “ser-i gāv-sāle” denen odur. Yahudilerin ona secde ettikleri ifade edilmektedir. “Bedī’ü’l-hilkat”, buzağının sıfatıdır ve aslında tuhaf yaradılışlı demek istenmektedir. Çünkü söz konusu buzağı, diğer buzağılar gibi yaratılmayıp Samiri’nin hilesiyle yapıldığından dolayı acayip ve eşi görülmemiştir. “Ārāyiş-i nihān-hāne-i havrā-yı emniyyet” tabiri, söz konusu buzağıyı diğer küfür aletleri gibi aşikâr etmeyip gizlediklerine ve emniyetli yer olarak addettikleri havrada çok gizli bir yerde sakladıklarına işaret eder. “Nüzül-i menn ü selvā” ifadesinde “men”, kudret helvası ve “selva” ise bildircin kuşu demektir. Bunlar Yahudilere besin olması için gökten yağmıştır; ancak onlar beğenmeyip Hz. Mūsā’ya “Bizler bunu istemeyüz, hubübāttan falān ve filānı isterüz.” diye sıkıntı çıkarmalarıyla türlü türlü azaba uğradıkları⁸ ve bu kıssanın ayrıntısının siyer, tefsir ve tarih kitaplarında yer aldığı ifade edilmektedir. “Kudemā-yı Tuveysiyyü’l-akdāmına mahsūs ‘umūm-ı belvā” ifadesinde “kudema”, eski Çıfıtlar/Yahudiler demektir. “Tuveys” de Yahudi taifesinden ayağı uğursuz bir kimsedir; hatta Araplarda من طويس⁹ diye darb-ı mesel vardır. Burada kastedilen mana Yahudilerin ayaklarının uğursuzluğudur. “Hāne-i nāyīn”, kamıştan yapılan ev demektir. Burada kastedilen kamışa girdikleridir.¹⁰ “Almadım vermem, görmedim bilmem.” mealindeki ibare, onların meşhur tabirlerine ve çok ketum olup aralarından sır çıkmamasına işarettir. “Püşīdeserler”, başı örtülü demek olup bu ifadeyle onlara akılsız ve beyinsiz denmektedir. “Sandūka-i kazā belā”, malum ve meşhurdur. 16. yüzyılda İstanbul’da Yahudiler tarafından kurulan haham kontrolünde işletilen bir sigortalama sistemidir. Bu sandığa katılan Yahudi’nin başına bir şey gelmesi durumunda masrafların bu sandıktan ödenmesi söz konusudur. “Güş-ı endāle āvīze-i gevher-i ma’ārif” ibaresinde “endāl”, Arapça bir kelimedir, “nedl” lafzının çoğulu olup alçak ve soysuz demektir. “Āvīze” kelimesinin anlamı malumdur yani asmak demektir. Bu terkinin özünde, alçak kimselerin kulağına marifet cevherini asmanın yani liyakatsiz kimselere marifet öğretmenin köpeğin kulağına cevherden küpe takmak gibi olduğu ifade edilmektedir; ama burada asıl meram, endāle ve yazuya işaretdür. “İlmām-ı yüz-meşrebān-ı zamāne” ibaresinde açık bir şekilde tabiatları belirtilmektedir. Mesela tecessüste/öğrenme merakında aşırılığa gidip her yere dalarak haber

⁸ Hz. Mūsā ile ilgili ayetler için bk: <http://kuranfihristi.net/ayetleri/hz.%20musa>

⁹ “Tuveys’ten daha uğursuz.”

¹⁰ Tişri ayının 15. günü başlayan ve “Çardaklar Bayramı” olarak da bilinen adıyla “Sukot” Musevilerin kırk yıl boyunca göçebe olarak yaşadıkları çölde çardaklar altında barınmalarını anma ve bu dönem içinde gördükleri Tanrısal korumaya bir kez daha şükretme adına kutladıkları bir bayramdır. “Sukot” birtakım meyvelerle bağ ürünleri ve zeytinlerin olgunlaşması dönemine de rastladığı için “Hag Aasif/Hasat Bayramı” olarak da anılmaktadır. Bk. <http://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/yahudilik/106-musevi-dini-bayramlari-ve-kutsal-gunleri>.

almaya çalıştıklarına işaret edilmektedir. Şöyle ki “yüz”, köpek demektir ve köpeğin meşrebi de aramaktır. Bu sebeple de “ilmām-ı yüz” tabiriyle telmih yapılmaktadır. “Süzendān-ı merdüm-āzār” ibaresinde “süzendān”, iğne koyacak zarf/mahfaza demektir. “Merdüm-āzār” ile vasıflandırılmasının sebebi ise insanlar arasında şöhret bulan bir inanca dayandırılmaktadır. Anlatılanlara göre Yahudiler, Müslüman çocukları veya mümkün olursa büyük kimseleri kaçırlar ve bir fiçı içine iğneler dizerek -iç tarafı kirpi gibi olduktan sonra- kaçırdıkları kişiyi veya çocuğu ölene dek o fiçı içerisinde bırakırlarmış. Daha sonra cesedini ortadan kaldırır, kanını “hamîrsiz katarlar” ve birer ikişer damla memleket memleket hediye olarak gönderirlermiş. “Āb-rîze-i letâ'if” ibaresinde havruza/lazımlığa işaret edilmiştir; ama ibarede/zahirde su saçıntısı olarak görünmektedir. “Şemātāt ve yaykara” ibaresiyle çift şamatası ve çift yaygarasına işaret edilmiştir; ama görünüşte dua edilmektedir.

**Be-tür-ı sînîn münhâ-yı düstānemüz budur ki bu muhibbleri müşte-
nirm-nümâ-yı müfârakatlarıyla âzürde-ten ve teb-lerze-i ârzü-yı 'avd u
muvâsaletleriyle fersûde-beden olduğum günden bu âna gelince temellük
ü istishâbı mu'ciz-i tâkat-i beşeriyye olan nevâle-i koşeriyye-i mihr ü
mahabbetlerini muhâfaza dagdagasıyla turfe-dimâg ve gâh u bî-gâh
timsâl-i hayâl-i hâtır-rubâları ser-vakt-i hâb-ı nüşinde şişe-der-dest ve
dâ'ire-be-kef**

Sina Dağı'nda tebliğ edilen dostluğumuz budur ki bu dostları (olan ben), yumuşak görünen ayrılık yumruklarıyla incindiğim ve kavuşma arzusunun titretmesiyle yıprandığım günden bu zamana kadar sahip olunması insanî kuvveti aciz bırakan sevgi ve muhabbetin görünen yüzünü muhafaza etmek telaşıyla şuurumu kaybettim ve vakitli vakitsiz gelen gönül kapan hayalinin timsali, tatlı uykuda görüldüğünde şişe elde, def avuçtaymışçasına mutlu oldum.

Metne göre: “Tahallüs” adı verilen “Be-Tür-ı Sînîn münhâ-yı düstānemüz budur ki” bölümünde, söz konusu ibareler kullanılarak yukarıda edilen duaların kabul edilmesi için Sina Dağı'nın şefaatçi kılınmasının amaçlanmasıyla talep bölümüne giriş yapılmaktadır. Bu bölümde muhataptan ayrı düşüldüğü için kavuşmak arzusuyla yıpranıldığı ve onun muhabbetinin gönülde muhafaza edilmesi uğruna şuurun kaybedildiği bildirilmektedir. Akabinde hayalinin vakitli vakitsiz bir şekilde tatlı uykudayken müşahede edildiği ve bu vesileyle onu gerçekte görmüş kadar mutlu olunduğu belirtilmektedir.

Şerhe göre: “Be-Tür-ı Sînîn” ifadesi, duanın kabul edilmesi için Sina Dağı'nı şefaatçi kılmak maksadıyla kullanılmıştır. Ancak bu kullanımın asıl sebebi,

Yahudilerin o bölgede bulunmaları dolayısıyla Sina Dağı'nda vuku bulan durumlara işaret ederek uygun bir ibare ile söze başlamaktır. "Müşte-i nerm-nümā", yumuşak ve yavaş gösteren ayrılık yumrukları demektir. Ancak bunu söylemekle kastedilen Çıfit müştesi/Yahudi yumruğudur. Şöyle ki bir kavga esnasında aracılık suretiyle veya diğer milletlerden biriyle kavga ettiklerinde görünüşte kendilerini korumak ve savunmak suretiyle sızlanıp feryat ederek fırsat buldukça yumruğu geçirip "Ne vurursun Müslüman!" diye bağırmasını herkesin malumudur. "Teb-lerze-i arzū" ifadesi de Yahudi sıtmasına işarettir. "Nevāle-i koşeriyye-i mihr ü mahabbetleri" ibaresi görünüşte sevgi ve muhabbetimiz saf, gizli düşmanlıktan ari olduğu anlamına gelmektedir. Ancak hakikatte "koşer" diyerek inatçı olmalarına işaret edilmektedir. Yukarıda "mu'ciz-i tākat-i beşeriyye" ifadesiyle kastedilen "Şeytan azapta gerek." sözü gibi aslında bu "koşer" maddesi insanın gücüne zayıflık veren bir şeyken bunda fazlaca ısrarcı olmalarından dolayı türlü türlü azap çekerek "koşer"i muhafaza etmekte aşırıya kaçmaları ve çoğu yerde yiyecek bulamayıp aç ve susuz it gibi dolanmakta kendilerine mükafat olacağı inancıyla gösterdikleri ahmaklıklarına işaret vardır. "Turfe-dimāg" görünüşte şuuru kaybetmek anlamındadır; ama yukarıda söylenen "koşer"ın zıttı olan turfeye işaret edilmektedir. "Ser-vakt-i hāb-ı nūşinde şîşe-der-dest ve dā'ire-be-kef" ibaresi görünüşte muhataba karşı duyulan muhabbetin çokluğundan dolayı seni rüyada gördükçe gerçekte görmüş kadar mutlu olurum demektir. Ancak asıl maksat, Yahudilerin mekruh olan adetlerine işaret etmektedir. Söylenenlere göre Yahudiler hıyanet etmede herkesten öndedir ve diğer milletlerin hepsine ihanet etmiştir. Fitne yaymada da biri diğerinden beter olduğu için çoğu gece herkes uykudayken deflerle yaygara koparırlar ve şişebazlar da oyunlarını Yahudi çocuklara talim etmek cihetiyle gürültü çıkararak halkı usandırıyorlarmış. Bu sebeple de kullanılan ifadelerle bu nitelikleri belirtilmektedir. Ayrıca şarkıcılık ve hokkabazlık gibi kötü işlerle meşgul olduklarına da telmih yapılmaktadır.

ve Sābit Efendi merhūmun beyt:

Mūm sokmış başına mashara-i bezm olmuş

Burnına fiske urursa n'ola şem'üñ mikrāz (Ünlü, 2017: 321-329)

Metne göre: "Şîşe-der-dest ve dā'ire-be-kef" ifadesinin hemen ardından bu beyit verilerek bir eğlence ortamı oluşturulmak istenmiş ve muhatabın müşahede edilmesinin mutluluğu izhar edilmek istenmiştir.

Şerhe göre: "Mūm sokmuş başına" ifadesi âlemin maskarası olduklarına işarettir. Çünkü şenliklerde, düğünlerde, ziyafetlerde biri başına mum sokup curcuna oyunuyla âleme rüsva olarak ve biri de burnuna fiske vurmakla oyun

hususunda sanat göstererek insanların en rezili, günahkârı olduklarını gösterir.

didügi gibi âlet-i raks-ı dîrine şü'be-efzâ-yı envâ'-ı taraf oldukca 'âlem-i ma'nâda mürtesim-i sahîfe-i mütehayyile olan eşhâs-ı bî-rûh eşbâh-ı bâ-rûh gibi cilve-sâz ve şîrûgan-ı ten-perverî ile hikmet-şinâslık vâdilerinde sînâ'at-perdâz olmagla tekâzâ-yı hasret ü müfârakatlarını def için 'âzim-i temâşâ-yı bâg u dâg olduğumda 'asâ-yı Mûsâvâr sohbetleri der-miyân kılınmaduğı zamân yokdur hemân cenâb-ı Bârî ser-i nâz-perverlerini ke'levvel âşinâ-yı kâkül-i müydârları ve zekan-ı sûtüre-i düşmenlerini lihye-i câ-be-câ ile reşk-i re's-i eblak-nigârları eyleye, âmin.

beytinde dendiği gibi kadim oyun aletleri çeşitli taraflara yayıldıkça mana âleminde hayal sahifelerine resmedilen cansız şahıslar, canlıymış gibi tecelli eder. Ayrıca vücudu besleyen susam yağıyla hikmetleri bilmek yolunda maharet kazanarak hasret ve ayrılığının serzenişini def etmek için gezintiye çıktığında Hz. Mûsâ'nın asası gibi sohbetinin yanında olmadığı zaman yoktur. Allah en yakın zamanda nazlı başlarını eskisi gibi dolgun saçlara aşına kılsın ve ustura düşmanı çenelerini, yer yer sakallar çıkarmakla alacalı başını kiskanılacak seviyeye getirsin, âmin.

Metne göre: Bu kısımda yine muhatabın hayal âlemindeki cansız suretinin canlıymış gibi tecelli etmesi söz konusu edilmektedir. Akabinde onun hasretinden hâsıl olan serzenişin def edilmesi için gezintiye çıkıldığında Hz. Mûsâ'nın asasını yanından ayırmaması gibi kendisinin de muhatabın muhabbetini yanından bir an olsun ayırmadığı ifade edilmekte ve ardından muhatabın güzelliğinin artması için dua edilmektedir.

Şerhe göre: “Eşhâs-ı bî-rûh eşbâh-ı bâ-rûh” ifadesi, yukarıda geçmektedir ki rüyada seni gördükçe gerçek âlemde karşılaşmış kadar mesrur olurum manasını ifade eder. Asıl maksat çoğu Yahudi taifesinin ruhsuz olup yüzlerinde kan eseri olmamasına/yüzlerinden kanları çekilmiş gibi olduğuna ve diğer milletler gibi her ne kadar güzellik vasıtaları olsa da kendilerinde alımlılık ve cazibe bulunmadığına işaret etmektir. Bu işaret, “bî-rûh” lafzından anlaşılabilir; ama “bâ-rûh” ifadesi Farsçada ruhlu ve letafetli demektir. Zahirdeki manası yukarıdaki ayrıntılı anlatımdan anlaşılabilir. Ancak asıl maksat Yahudilerce kullanılan “Bârûh” adına tevriye ve tenasüp sanatıyla işaret etmektedir. “Şîrûgan-ı ten-perverî” ifadesi doğrultusunda susam yağının Yahudilerle olan münasebetine dikkat çekilmektedir. “Ten-perverî” sıfatıyla da çoğunun kötülük bulaşmış vücudunu susam yağıyla yağladıklarına işaret edilir. “Asâ-yı Mûsâ”nın münasebeti malum ve kıssası da meşhurdur. “Ser-i nâz-perverlerini” ifadesinde “nâz-perver” ibaresi ile başı vasıflandırmaktaki

amaç, Yahudilerin neredeyse hepsinin kel olması dolayısıyla başlarının nazik olmasına işaret etmektir. “Ke’l-evvel” lafzında da buna işaret vardır; ancak bu lafızda bir soru da ortaya çıkar. “Ke’l-evvel” yani evvelki gibi ifadesiyle neden bir teşbih yapılmıştır? Bu teşbih ile bazen bir arızanın meydana gelmesiyle saç ve sakalın yolunması, bu sebeple de saç ve sakalda herhangi bir niteliğin kalmamasına şahitlik etmeye işaret edilmektedir. Bu vasıtayla sözde saç ve sakal yolduracak bir sıkıntı ve belaya tutulmayasın diye dua edilmektedir. Ancak içinde kellik lafzı geçtiği sürece bu duanın tadı tuzu olmaz, aksine istihza olur. “Zekan-ı sütüre-i düşmenleri”, sakallarını kazıtmamalarına göndermedir. O sebeple de usturaya düşmandır denmiştir. “Lihye-i cā-be-cā ile” ifadesi, sakallarına ustura vurmamaları sebebiyle sakallarının tamamen çıkmayıp yer yer açık kalmasına ve böylece köse bir maskara gibi görünmelerine işaretir. “Re’s-i eblak-nigār” ifadesinde “eblak-nigār”, alaca bulaca demektir. Başları kel olduğundan dolayı alaca görünmesine işaretir. Bu suretle sakalları her ne kadar köse/seyreke ise de yine başlarından çok sakallarında kıl vardır demek istenmiştir. Yani başları, sakallarını kıskanır diyerek kelliklerini beyan etmede mübalağa edilmiştir.

Bejt:

**Gehī ādem bulunmaz gāh nāme gāh da hāme
Merāmınca bulunmaz bir iş Allāh’un belāsıdur**

Metne göre: Bu beyitle muhataba mektup yazmak için şartların bir türlü münasip hale gelememesinden yakınılmaktadır.

Şerhe göre: “Allāh’un belāsıdur” ibaresini açıklamaya gerek yoktur ki zaten sürekli onların ağzından duyulur.

didügi gibi ramazān-ı şerife tesādüf itmekle fütür-ı kalem ü kalemdār bu kadarca ihtisār ile i’tizāra mecbürriyyetümi iktizā itmegın kusūra nazar olunmamak me’müliyle kā’ime-i mahabbet tahrİR ve çünki garaz latİfe ve ‘arz-ı mahabbetdür

Ramazan-ı şerifin gelmesiyle kalem ve kalem sahiplerinin kederini bu kadarla özetlediğim için özrümü beyan etmek mecburi kılınmıştır. Kusura bakılmaması ümidiyle bu muhabbet mektubu yazılmış; latife ve muhabbet arz etmek amaçlanmıştır.

Metne göre: Bu kısımda yukarıdaki beyit doğrultusunda kalem ve kalem sahiplerinin yani dolayısıyla kendi şahsında zuhur eden kederin bu kadarla özetlenmesi dolayısıyla özür beyan edilmekte ve hâsıl olan kusurun affı ümidiyle bu mektubun yazıldığı belirtilmektedir.

Şerhe göre: Metinde bu bölümün şerhi yapılmamıştır.

beyt:

باد در گوشت صدای سر جماعت لایزال
عفت خاخام در طبع تو و طب کمال

Metne göre: Bu beyitle muhatabın Yahudi olması göz önünde bulundurularak onların adetleri övülüyor gibi gösterilmektedir.

Şerhe göre: “Sadā-yı ser-i cemā‘at” ifadesiyle yine Yahudilerin bir adetine gönderme yapılmaktadır. Yahudilerin her mahalle ve her havralarının cemaat başı adına birer yeni yetme, kötü sesli, garip görünüşlü maskara çifitları vardır. Batıl inançlarına göre ibadet vakti geldiğinde Yahudi taifesini havraya çağırarak için çifithaneler arasında kulak tırmalayan bir ses ve rahatı kaçıran bir eda ile davette bulunurlar. Ne yaptıklarını onların lisanına vakıf olanlar anlayabilir. İşitenlerden uzak olsun. “İffet-i hāhām” ibaresiyle istihza yapılmıştır. Yoksa hahamın iffet ile bir münasebeti yoktur; hatta belki de kötülüğü ve ihaneti diğer Yahudilerin hepsinden daha çoktur. Ama köpeğin bile murdar bir hayvan olmasına rağmen idrarını yapacağı zaman bacağına kaldırması gibi onun habasetli görünüşü biraz iffetli görünür. Kısacası kendileriyle övünebilmeleri için görünüşte bu bir duadır; ancak aslında istihzadır. “Tıbb-ı Kemāl” ifadesi, Yahudiler arasında tıp ile meşhur olan Kemal adlı kişiye binaen kullanılmıştır. Bu ibareye “İffet-i hāhām” ibaresi gibi istihza maksadıyla yer verilmiştir.

du‘asıyla firistāde-i sūy-ı sadākat-masīrleri kılındı inşā‘e’l-Mevlā Kuleli-zāde Hoca Abrām muhibblerinün isāl idecegi hediye-i dūstānemüz kabūle karīn olup ve mümkün oldukça çerez-i çeşm-i intizār olur peyām-ı sıhhat u ‘āfiyetlerini muş‘ir mektūb-ı sadākat-mashūbları irsāinde ay ve yıl ve rüz u hefte dimeyüp bā‘is-i gül-hand-i leb-i neşātumuz olur hālāt-ı dūstānenün ifāsına sa‘y u gayretleri me‘mūldür.

duasıyla sadakatli taraflarına gönderildi. Allah'ın izniyle Kuleli-zāde Hoca Abrām vasıtasıyla gönderilen dostane hediyemiz kabul edilir ve mümkün oldukça intizar eden gözümüzü sevindirecek sağlık sıhhat haberlerini bildiren sadakatli mektubunu göndermekte ay, yıl, gün, hafta demeyip sevinç dudağımızın gülmesine sebep olan dostane hallerin icra edilmesine çaba göstermesi isteğimizdir.

Metne göre: Bu bölümünde ise mektubun ve mektupla beraber Kuleli-zāde Hoca Abrām vasıtasıyla dostane bir hediye gönderildiği bildirilmektedir. Akabinde muhatabın da dostluk merasimi icra etmesi yani kendisine ay, yıl,

gün, hafta demeden ne zaman olursa olsun bir mektup göndermesi istenerek mektuba son verilmektedir.

Şerhe göre: “Süy-ı sadâkat-masîrleri” ifadesi yine istihza maksadıyla kullanılmıştır ve aslında zıttı kastedilmektedir. “Kuleli-zâde Hoca Abram” ismini yazıp hediyeyle onun vasıtasıyla göndermek deliye taş andırmak gibidir. Çünkü Kuleli-zâde, Ermeni taifesinden olup aralarında kadim bir düşmanlık vardır. Durum böyleyken bu ismi kullanmak fazlaca etkili olacaktır. “Çerez-i çeşm-i intizâr” ifadesinde “çerez-i çeşm”, eğlence anlamındadır ve bu anlam zahiridir. Asıl maksat, “çeçerez” lafzına işaret etmektir. Bazen Farçadaki “cim” harfiyle “çeçerez/cecerez” bazen de Arapçadaki “kef” harfiyle “kekerez” olarak okunan bu lafzın “çe”si tahlil edilerek “çerez”e eklendiğinde asıl meram hâsıl olur. “Ay ve yıl dimeyüp” ifadesiyle hem korktuklarında hem de şaşkınlıklarında daima “ay” demelerine işaret edilmektedir. “Bâ’is-i gül-hand-i neşâtumuz olur” ifadesi görünüşte bizi mutlu et, sevindir demektir. Ancak bâtinen sen maskarasın, her şeyin, mektubun dahi komiktir anlamına gelmektedir.

SONUÇ

On sekizinci asırda şair, münşi aynı zamanda bir Osmanlı bürokratu olan Ebübekir Kânî mizahî mektuplarıyla devrin önde gelen isimlerindedir. Kaleme aldığı yüzlerce mektup ile inşa sahasında hissedilen varlığı zarif, ironik, nükteli, şakacı üslubu ile sivrilmekte; zarif ve belîğ ifadelerin farklı bağdaştırmalar ile yorumu edebiyatımızda pek alışık olmadığımız bir tavru ortaya koymaktadır.

Kalemi istediği gibi kullanan bu ismin ince manaları, maksada delalet eden veciz ifade kalıpları, mektup yazma metodu, inşa dili ve insanın yazılış nedenleri birtakım izahatlar gerektirdiği açıktır. Bu manada muhtevasına bağlı olarak metnin müphemiyetini ortadan kaldıran belirli kelime ve kavramlar üzerine bina edilen izahatlar, hiciv ve mizah ile örülü anlam katmanlarının aktarımı ile metne dair önemli hususiyetleri yansıtmaktadır.

Tevarüs eden bir mirası kendine has anlatımla inşa ettiği mektup örneklerinden biri olan “Ocak Bâzergânına Yazdukları Mektûb” bizzat müellifin kaleminden şerh edilmiştir. Hezel örneği olan bu mektubunda Kânî kendine özgü üslubu ile gayrimüslim bir toplumu resmetmekte, onların sosyal hayatı, fikir ve görüşlerini ortaya koymakta, kızdığı ve sevmediği hususiyetleri hicvetmekten kaçınmamaktadır. Yahudi toplumuna dair gözlem ve tespitlerini aktarırken imalarla dolu cümleler, tariz ve kinayeli ifadeler, birtakım rumuzlar

içeren söyleyiş kalıpları etrafında kötü huy ve davranışların ifadesine dönüşmektedir. Mizah, tenkit ve hicvin iç içe olduğu mektup şerhinde Yahudi toplumuna dair dinî, kültürel yaşantı tarihî arka planı ile ele alınmaktadır.

Mektupta dikkat çeken özellik toplumsal hicvin metnin içeriğini tesis etmesidir. Bu anlamda muhataba karşı sanki bir özlem, sevgi ve muhabbet ifade eden kavram ve kelimelerin Yahudi toplumuna karşı bir eleştiriye dönüşmesinde mizah ve hiciv öğelerinin ele alınmasına dair yaklaşımlar önem arz etmektedir.

Verilmek istenen düşüncenin yalın ve düz bir anlatım yerine kelime ve ibareler arasına saklanması, hiciv öğelerinin niteliği ve yöneldiği hedefin açıkça belirtilmemesi, itham ve tenkitin ileri taşındığı pasajlarda ifadelerin şetme kadar götürülmesi dikkat çeken başlıklardır. Bu başlıklar içerisinde şerhi yapılan kelimelerin gerçek anlamları dışında müellifin kendi yorumlamaları ile üstü kapalı ve alay amaçlı kullanımı ortaya konan şerh metni ile izah olunmaktadır.

METİN¹¹

OCAK BÂZERGÂNINA YAZDUKLARI MEKTÛB-I LE'Â'İF-ÜSLÛBDUR

Rağbetlü, şadâkatlü, kiyâsetlü, ruḫûbetlü, feḫânetlü, düst-ı râst-dil-i sâde-zamîrüm Hoca Avramaço cenâbına elvâḫ-ı sifr-i şânî-âsâ taḫrîf ü taḫnî'den 'ârî ve i'câz-ı Sâmirî mânend şâ'ibe-i ḫîle-kârî vü deḡal-perdâzîden berî selâm-ı düstâne ve kelâm-ı nâzûk-peyâm-ı râstâne iblâḡ u ihdâ ve ḫâvî-i feḫâvî-i Tivrât u Zebûr ve remz-âşnâ-yı esrâr-ı tecellî-i Ṭûr olan ḫâtır-ı fâḫır-ı vefâ-me'serleri revnaḫ-ı gül-çeşn-i ḫüsn-i istiḫşâ kılınur. Hemîşe erfa'-ı şe'â'ir-i 'İbriyye ve revnaḫ-efrûz-ı meḫâsin-i millet-i Müseviyye olan kâkül-i ser-zîr ve duvâl-i beḡal-gîrleri şâhideyn-i 'adley-n-i nisbet ü millet ve mescûd-ı cibâḫ-ı emşâl ü eşbâḫları olan ser-i gâv-sâle-i bedî'ü'l-ḫilḫat 'ale'd-devâm ârâyiş-i nihân-ḫâne-i ḫavrâ-yı emniyyet olup nüzûl-i menn ü selvây-ı ferḫat u tesliyetle ḫudemâ-yı Ṭuveysiyyü'l-aḫdâmlarına maḫşûş olan 'umûm-ı belvâdan maşûn ve mâye-i 'irfândan bî-ḫamîr ü fetil olup ḫâne-i nâyîn-idrâkleri ḫâşâk-i nâ-pâk¹² 'den ḡayrı ḫabûl-i ferş ü bisâṫ itmeyen pûşîde-serler ve şimâḫ-ı sâmi'aları memerr-i peyk-i sürûr olarak nümüne-i şandûḫa-i ḫazâ

¹¹ Metin, tarafımızca hazırlanan ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na basım sürecinde olan *Münşe'ât-ı Kânî* adlı eserden alıntılanmış ve nüsha farklılıkları söz konusu çalışmada yer aldığı için bu çalışmada ayrıca belirtilmemiştir.

¹² "Almadım vermem, görmedim bilmem."

vü belâ olan pûç-mağz u bed-güherlerüñ taḥrîş ü iğrâlarıyla gûş-ı endâle âvîze-i gevher-i ma'ârif ve ilmâm-ı yûz-meşrebân-ı zamâne ile süzendân-ı merdüm-âzârı zamâ'ir-i eşrâra işrâb-ı âb-rîze-i leṭâ'if eylemek şemâtât ve yayḡaralarından me'mün olalar, âmîn.

Be-Ṭûrı Sînîn münhâ-yı dÛstânemüz budur ki bu muḥibbleri muşta-i nerm-nümâ-yı müfâraḡatlarıyla âzürde-ten ve teb-lerze-i ârzü-yı 'avd u muvâşaletleriyle fersüde-beden olduḡum günden bu âna gelince temellük ü istişhâbı mu'ciz-i ṭâḡat-i beşeriyye olan nevâle-i ḡoşeriyye-i mihr ü maḡabbetlerini muḡâfaza daḡdaḡasıyla ṭurfe-dimâḡ ve gâh u bî-gâh timsâl-i ḡayâl-i ḡaṭır-rübâları ser-vaḡt-i ḡ'âb-ı nûşinde şîşe-der-dest ve dâ'ire-be-kef ve Şâbit Efendi merḡumuñ beyt:

Mûm şoḡmış başına maşhara-i bezm olmuş
Burnına fiske urursa n'ola şem'üñ miḡrâz

didüḡi gibi âlet-i raḡş-ı dîrîne şu'be-efzâ-yı envâ'-ı ṭarf olduḡca 'âlem-i ma'nâda mürtesim-i şaḡife-i müteḡayyile olan eşḡâş-ı bî-rûḡ eşbâḡ-ı bâ-rûḡ gibi cilve-sâz ve şîrûḡan-ı ten-perverî ile ḡikmet-şinâslıḡ vâdilerinde şinâ'at-perdâz olmaḡla teḡâzâ-yı ḡasret ü müfâraḡatlarını def için 'âzim-i temâşâ-yı bâḡ u dâḡ olduḡumda 'aşâ-yı Mûsâvâr şoḡbetleri der-miyân kılinmaduḡı zamân yoḡdur. Hemân cenâb-ı Bârî ser-i nâz-perverlerini ke'l-evvel âşnâ-yı kâkül-i müydârları ve zekân-ı sÛtüre-i dÛşmenlerini liḡye-i câ-be-câ ile reşk-i re's-i eblaḡ-nigârları eyleye, âmîn. Beyt:

Gehî âdem bulunmaz gâh nâme gâh da ḡâme
Merâmınca bulunmaz bir iş Allâh'ın belâsıdur

didüḡi gibi ramâzân-ı şerîfe teşâdüf itmekle fÛtÛr-ı ḡalem ü ḡalemdâr bu ḡadarca iḡtişâr ile i'tizâra mecbÛriyyetümi iḡtizâ itmegin ḡuşÛra naḡar olunmamaḡ me'mÛliyle ḡâ'ime-i maḡabbet taḡrîr ve çÛnki ḡaraż laṭife ve 'arz-ı maḡabbetdür. Beyt:

باد در گوشت صدای سر جماعت لایزال
عفت خاخام در طبع تو و طب کمال¹³

¹³ "Cemaatin reisinin sesi senin kulaḡında daimi olsun! Hahamın iffeti ve Kemâl'in tıbbî tabiatında eksik olmasın."

du'âsıyla firistâde-i süy-ı şadâkat-maşîrleri kılındı. İnşâ'e'l-Mevlâ Kuleli-zâde Hoca Abrâm muhiblerinin işâl idecegi hediyeye-i düstânemüz kabûle qarîn olup ve mümkün oldukça çerez-i çeşm-i intizâr olur peyâm-ı şihhat u 'âfiyetlerini müş'ir mektûb-ı şadâkat-maşhûbları irsâlinde ay ve yıl ve rûz u hefte dimeyüp bâ'is-i gül-hand-i leb-i neşâtumuz olur hâlât-ı düstânenün ifâsına sa'y u gayretleri me'mûldür.

MEKTÛB-I MERKÛMUN ŞERHİDÜR

İbtidâ **ruḫbetlü** ta'bîri, yaş necise işâretdür. Şaniyen **râst-dil** zıddı murâddur; zîrâ anlar bir millete râst-dil olamazlar. Kışa âdeme altı kulac didükleri gibi maḫz-ı istihâdur. Şâlişen **sâde-zamîrüm** ta'bîri eşek ve bir şey bilmez dimege imâ ider. **Elvâh-ı sifr-i şânî**, elvâh levḫün cem'idür, sifr kitâb dimekdür, şânî ile şıfatlanması Tevrât-ı Şerîf ikinci def'ada nâzil olduğındandır. Elvâḫun izâfeti Tevrât-ı Şerîf levḫ levḫ nâzil olduğūçündür. **Tahrîf ü taşnî'den 'ârî** didüğümüz Tevrât-ı Şerîf'i bozup keyflerince yazup zu'm-ı bâḫıllarınca ma'nâ virdüklerine işâretdür. İ'câz-ı Sâmirî mânend didüğümüz Sâmirî nâm şahş, hîle ile düzdügi buzağı şüretini Cibril 'aleyhi's-selâmuñ atı ayağı altından ahz itdügi toprak ile dirildüp bu 'aklsız Yehûd'uñ ol buzağıya tapduklarına telmiḫ ider. **Fehâvî-i Tevrât u Zebûr** 'ibâresi münâsib ḫalleri olan 'ibâre ile ta'bîrdür. **Tecellî-i Tûr**, Tûr-ı Sînâ'da Ḥazret-i Mûsâ *şalavâtu'llâhi 'alâ nebiyyinâ* ve *'aleyhi* ḫazretlerinin ¹⁴ «أَنْتُمْ نَارًا» kıışşasına ve cenâb-ı Ḥaḫḫ ile bilâ-keyf tekellümüne işâretdür. **Gül-çeşn**, gül bayrâmı dimekdür. **Erfa'-ı şî'âr-i 'İbriyye** Yehûdilüklerine işâret birkaç şeyler vardır. Erfa' ya'nî cümleden yukaru ve âşkâre olanı dimekdür ki murâd zülfleridir. **Kâkül-i ser-zîr** başı aşağı kâkül dimekdür ve zımnem bed-du'âdur. Başı altına gitsün, boynı altında ḫalsun dimekdür ve **duvâl-ı beḡal-gîr** koltuḫ altında olan ḫayışlarıdır, şe'â'ir-i Yehûdî'nün biri de budur. **Mescûd-ı cibâh-ı emsâl** ya'ni buzağı başı ki **ser-i gâv-sâle** didüğümüz odur, aña secde iderler imiş dirler. **Bedî'ü'l-ḫilkat** gâv-sâlenün şıfatıdır, 'acibü'l-ḫilkat dimekdür. Zîrâ mezkûr buzağı sâ'ir buzağılar gibi 'âdetâ ḫalk olunmayup şan'at-ı hîle-i Sâmiriyye ile olduğundan 'acib ü bedî' dinilmek lâyıḫdur. **Ârâyiş-i nihân-ḫâne-i havrâ-yı emniyyet** ta'bîri mezkûr buzağıyı sâ'ir âlet-i küfrleri

¹⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Neml Sûresi, 27/7; Tâhâ Sûresi, 20/10 "Bir ateş gördüm."

gibi aşkâr itmeyüp ziyâde gizledüklerine ve me'men 'add itdükleri havrâda pek gizlü maḥalde şakladuḡlarına remz ider. **Nüzül-i menn ü selvâ**; menn, kudret ḥelvâsı ve selvâ, bildiricın kuşıdır ki gökden yağmışdır anlara gıdâ olmağıçün. Anlar begenmeyüp Ḥazret-i Mūsâ *şalavātu'llâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi* efendimize “Bizler bunu istemeyüz.” diyüp “Ḥubûbâtdan falân u filânı isterüz.” diyü müzâyâka vü şıḡlet itmeleriyle gün-â-gün 'azâba giriftâr olduklarına işâretdür, tafşîli kütüb-i siyer ü tefâsîr ü tevâriḡde meşûrdur. **Ḳudemâ-yı Ṭuveysiyyü'l-aḡdâmlarına maḥşûş 'umûm-ı belvâ**, ḡudemâ eski çifitlar dimekdür. Ṭuveys Yehûd tâ'ifesinden bir şûm-ḡadem kimesnedür ki 'Arab ¹⁵ اشأم من طويس diyü ḡarb-ı meşel iderler. Murâd Yehûd'uñ şûm-ḡademlerine işâretdür. **Ḥâne-i nâyîn** ḡamışdan yapılan evdür. Bundan murâd ḡamışa girdükleridür. ¹⁶ “Almadum virmem yormadum bilmem.” ta'bîr-i meşûrlarına ve ḡâyet ketûm olup beynerinden sır çıḡmaduḡına işâretdür. **Pûşide-serler** başı örtülü ve 'aḡılsız ve beyinsiz dimekdür. **Şandüḡa-i ḡazâ belâ** ma'lûm u meşûrdur. **Güş-ı endâle âvîze-i gevher-i ma'ârif**, endâl 'Arabidür, nedl lafzınuñ cemî'dür, alḡaç ve şoysuz dimekdür. Âvîze ma'lûmdur ki ḡulâşa-i ma'nâ-yı terkîb alḡaç kimesnelerüñ ḡulaḡına ma'ârif gevherini aşmak ya'nî nâ-müstehaḡ kimesnelere ma'rifet öğretmek köpeḡüñ ḡulaḡına cevâhir küpe taḡmakḡ gibidür demek olur. Ammâ aşl bizüm merâmumuz endâle ve yazuya işâretdür. **İlmâm-ı yûz-meşrebân-ı zamâne** 'ibâresinde zâhirâ biraz kendü ta'bî'atlarına işâret vardır. Meşelâ teccessüsde ifrâḡ idüp her yere ḡalaraḡ ve şaḡınarak ḡaber almaḡa çalıḡduḡlarına işâret vardır; zîrâ yûz zaḡâr dimekdür. Zaḡârüñ meşrebi aramaḡdır; ammâ aşl ilmâm-ı yûz ta'bîrlerine telmîḡdür. **Süzendân-ı merdüm-âzâr**, süzendân igne ḡoyacak zarfdur. Merdüm-âzâr ile tavşîf olunması beyne'n-nâs şöhret bulduḡı üzere ḡüyâ Müselmân çocuklarını ve mümkün olursa büyük âdemleri daḡı bulup ve çalup bir fuḡı içine igneler dizüp iç ḡarafı bayaḡı kirpi gibi olduḡdan sonra ol âdemi yâḡûd çocuḡı içine ḡoyup ölinceye dek anda bıraḡurlar. Ba'dehu lâşesini zâyî' idüp ḡanını alup ḡamîrsiz e ḡatarlar ve memleket memleket birer ikişer taḡla hediye gönderürler imiş. İşte bu ta'bîr ol maşala işâretdür. **Âb-rîze-i leḡâ'if** 'ibâresinde ḡavruza işâret ider; ammâ âb-rîze

¹⁵ “Ṭuveys'ten daha uğursuz.”

¹⁶ “Almadım vermem, görmedim bilmem.”

bunda ya'nî aşl-ı 'ibârede şu şaçındısıdır. **Şemâtât ve yaykara** ma'lümdür ki çifit şamâtası ve çifit yaykarası dirlir; ammâ zâhirâ du'â şuyında sebkl olınmışdır ki siyâk u sibâkuñ râbıtâsından âşkârdur. **Be-Ṭür-ı Sînîn** du'ânuñ kabûline Ṭür-ı Sînâ ile istişfâ' olınmak dağı anlara müte'allıq ya'nî ol havâlîde bulınmaları takrîbiyle Ṭür-ı Sînâ'da sebkl iden keyfiyyâta remz iderek ta'bîrât-ı mülâyime vü münâsibiyle sebkl kelâm itmek murâd olınmışdır. **Müşte-i nerm-nümâ** ya'nî yumışağ ve yavâş gösteren müfârağat yumruğları, bundan murâd çifit müştesine remzdür. Vâkı'â bir ğavğâ miyânesinde miyâncılık şüretinde ve yâhûd âher milletden biriyle ğavğâ itdükde şüretâ hemân kendüyi qorımâğ ve müdâfa'a itmek şüretinde tezallüm göstererek feryâd iderek fırsat bulduğca müşteyi yerleşdirüp "Ne urursın Müselmân!" diyü çağırduğları cümleñ ma'lûmıdır. **Teb-lerze-i ârzü ilâ-âhîrihi** çifit sıtmasına işâretdür. **Nevâle-i қоşeriyye-i mihr ü mağabbetleri** zâhirâ mihr ü mağabbetümüz şâf ve ğıll u ğışdan pâkdür dimek ifâde ider; ammâ mağşûd-ı қоşer didükleri tekellüfât-ı 'anîdelerine remzdür. Yuğaruda **mu'ciz-i tâğat-i beşeriyye** ile tavşif itdügümüz "Şeytân 'azâbda yağışur." didüğü gibi fi'l-hâğıka bu қоşer mâddesi tâğat-ı beşeriyyeye 'acz îrâş ider bir mâdde iken kemâl-i 'inâd u işrârlarından nâşî ğün-â-ğün 'azâb çekerek қоşeri muğâfazada itdükleri ifrât u mübâlağa ve ekşer mağalde yiyecek bulamayup aç ve şusuz it gibi tolanmağda kendülerine ecr vardur, i'tikâdiyla irtikâb itdükleri hamâğatlarına işâret vardur. **Ṭurfe-dimâğ** zâhirâ muğtellü'd-dimâğ ma'nâsınadır; ammâ murâd bâlâdaki gibi zıdd-ı қоşer olan ṭurfeye remzdür. **Ser-vağt-i h'âb-ı nüşinde şışe-der-dest ve dâ'ire-be-kef** bu 'ibârenüñ zâhiri farğ-ı mağabbetden ya'nî seni düşde ğördükce âşkâre ğörmüş qadar neşâğ bulurum, dimek olacağ. Ammâ bâğını budur ki 'adât-ı mekrûhe-i Yehûd mâdde-i hıyânetde cümleden mümtâz ve milel-i sâ'irenüñ cümlesine ta'mîm-i ihânet ve işâl-i mefsedetle birbirleri beyninde ser-efrâz olmağa mebnî olmağla ekşeriyâ ğice milel-i sâ'ire h'âbda iken dâ'ireler ile âheng ve sâz u söz ve yayqaralar ve şışe-bâz oyunını Yehûd beçelere ta'lîm şuyında şemâtalar idüp hâğkı bî-zâr itdüklerine işâretdür. Bundan başqa ekşeri h'ânendelik ve şu'bede-bâzlıq mişillü ğîrfet-i ğasîse ile meşğûl olduklarına remzdür. **Müm şoğmış başına ilâ-âhîrihi** bu dağı kezâlik maşğara-i 'âlem olduklarına telmiğ ider ki donanmalarda, düğünlerde, ziyâfetlerde biri başına müm şoğup curcuna oyunıyla rûsvây-ı 'âlem ve biri dağı burnına fiske urmağla oyun huşuşında şan'at göstererek mürtekib-i erzel-i şanâyî-i nev'-i benî-

âdem olduklarına işâretdür. **Eşhâş-ı bî-rûh eşbâh-ı bâ-rûh gibi** bâlâda geçdi idi ki rü'yâda seni gördükce zâhirde görmüş gibi mesrûr olurum, ma'nâsını ifâde ider. Ammâ murâd ekşer Yehûd tâ'ifesi rûhsuz olup yüzlerinde kırmızı eşeri olmaduğına ve sâ'ir millet gibi her ne kadar esbâb-ı hüsn yerinde de olsa kendülerde ân ve câzibe olmaduğına işâretdür. Bu işâret bî-rûh lafzından münfehimdür; ammâ bâ-rûh ki Fârsîde rûhlu ve leâfetlü dimekdür. Zâhirâ ma'nâsı yukarıda geçen tafşilden ma'lûm olur; ammâ aşl maqşûd kendülere müte'allık olan Bârûh adına işaretle tevriye vü tenâsüb şınâ'atların iş'âr ider. **Şîrûgan-ı ten-perverî** şîrâğânun Yehûd'a münâsebeti ma'lûmdur. Ten-perverî şıfatı ekşer şîrûganla vücûd-ı hâbâset-âlûdlarını yağladuğların iş'âr ider. **'Aşâ-yı Mûsâ** münâsebeti ma'lûm ve kışşası meşhûrdur. **Ser-i nâz-perverlerini**, nâz-perver ile seri şıfatlamakdan maqşûd ekşer belki cümle kel olmalarıyla başları nâzûk olmasına işâretdür. **Ke'l-evvel** lafzında dağı işâret vardır; ammâ ke'l-evvel lafzında bir su'âl vârid olur ki bu teşbîh niçün diyü. Bu teşbîhün aşlı bu ki ba'z kerre bir 'ârîza zuhûrıyla saç ve zülf ve şakalların yolup evvelündeki gibi zülfinde ve şakalında hey'et ü hâlet kalmaduğı meşhûd olmağla ya'nî saç ve şakal yolacak bir 'ârîza vü belâya giriftâr olmayasın diyü güyâ du'â gibidür. Ammâ kellik lafzı içinde olduğca bu du'ânun tadı tuzı olmaz, istihzâ olmuş olur. **Zekân-ı sûtüre-i düşmenleri** ya'nî şakallarını kırmazlar, ol cihetden usturaya düşmendür ya'nî ustura ile ülfetleri yokdur. **Lihye-i câ-be-câ** ile ya'nî ustura urmaduğlarından ekşerinin şakalları tamâm bitmez, câ-be-câ açuğ kalup küse bir maşhara hey'et peydâ olur. **Re's-i eblağ-nigâr**, eblağ-nigâr alaca bulaca dimekdür; zirâ başları kel olmağla alaca olur. Bu şüretde şakalları her ne kadar küse vü maşhara ise de yine başlarından çok kıl şakallarında vardır dimege işâret olup kelliklerini beyânda mübâlağa olmuş olur ki başları şakallarına hâsed ider. **Allâh'un belâsıdır**, bu 'ibâre beyâna hâcet yok, dâ'imâ lisânlarından mesmû'dur. **Şadâ-yı ser-i cemâ'at** ma'lûmdur ki Yehûd'un her maşalle ve her havrâlarının birer cemâ'at başı nâmına şurfe-endâm, bed-âvâz ğarîbü's-şahş ve's-şüre maşhara çıftları olur. Zu'm-ı bâtıllarınca 'ibâdet vaqtleri geldükce Yehûd tâ'ifesini havrâya da'vet için çıft-hâneler arasında bir şavt-ı sâmi'a-hîrâş ve edâ-yı râhat-tîrâş ile Yehûdca çağurur. Ne hâlde eyitduğini lisânlarına vâkıf olanlar bilür, işidenlerden ırâk. **'İffet-i hâhâm** be-şarîki't-tehekküm ve'l-istihzâdur; yoğsa 'iffetle münâsebeti hâhâmun yokdur,

belki habâset ü hıyâneti sâ'ir çifitlaruñ cümlesinden çokdur. Ammâ kelbün murdârlığıyla bile sidügi vaqtinde bacağın kaldurduğı gibi birâz emsâl-i habâset-me'âline 'iffetlü gösterür. Hülâşa kendü âyîn ü emsâlleri hâliyle hâllenmek için zâhirâ du'âdur, nitekim bâtını istihzâdur ve **tıbb-ı Kemâl**, Kemâl çifit beynlerinde tıbb ile meşhûr olduğundan bu dağı 'aynı ile 'iffet-i hâhâm gibi ma'nâsı hayâl olına. **Süy-ı şadâkat-maşirleri** şadâkat ta'biri kezâlik istihzâdur, zıddıyla beyândur. **Ğuleli-zâde Hoca Abram**'ı adı ile yazup hediyeyi anuñ vâsıtasıyla göndermek dağı delüye taş añdurmağ gibi bir ma'nâdur. Zîrâ Ğuleli-zâde, Ermeni tã'ifesinden olup beynlerinde münâfât-ı küllî ve 'adâvet-i kâti'a-i kadîme sâbit iken bu vaz'uñ ma'nâsı dağı ziyâde te'sîr ü tekdîr idecek bir mâddedür mümkün olduğca. **Çerez-i çeşm-i intizâr**, çerez-i çeşm eglence ma'nâsınadır. Ma'nâ-yı 'ibâre zâhirdür; ammâ aş-ı merâm çeçerez lafzına işâretdür ki gâh cîm-i Fârsiyle gâh kâf-ı 'Arabiyle kekerez dağı dirler olduğca lafzınuñ çesi tahtlil olınup çereze zamm olınduğda merâm hâşıl olur. **Ay ve yıl dimeyüp** ay demek dâ'imâ 'âdetleridür gerek havf vaqtinde ve gerek ta'accüb vaqtinde. **Bâ'is-i gül-hand-i neşâtumuz olur** zâhirâ ya'nî bizi güldür ve mesrûr it dimekdür; ammâ ma'nâda maşharasın her şey'ün ve mektubuñ dağı gülecekdür demek çıkar ve's-selâm.

KAYNAKÇA

- Karlığa, Bekir ve Çetiner, Bedrettin (1990). *Hadislerle Kur'an-ı Kerim tefsiri-İbn Kesir*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kılıç, Atabey (2008). *Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi*, Prof. Dr. Abdulkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu, İstanbul: İBB 2008, s.s 363-369.
- Kuran Fihristi (2022). Hz. Musa (a.s) İle İlgili Ayetler. <http://kuranfihristi.net/ayetleri/hz.%20musa> (E.T: 11. 12. 2022)
- Mengi, Mine (2000). *Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine*, Divan Şiiri Yazıları, Ankara: Akçağ Yayınları s.s. 72-80.
- Salihoğlu, Mahmut (2009). "Sâmîrî", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 36, s.s. 78-79.
- Tevfik, Ebüzziya (2015). *Nümüne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* (Haz. Furkan Öztürk), İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

- Ünlü, Osman (2017). “Klâsik Türk Şirinde Mum Makası: Mikrâz”, *Journal of Turkish Language and Literature*, C. 3, S. 1, s.s. 321-329.
- Yazar, Sadık (2011). *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Yekta Saraç, Mehmet Ali (2006). “Şerhler”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Ed. Talat Sait Halman, Osman Horata vd.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 2, s.s. 121-132.